УДК: 342
DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.20

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ РЕПРОДУКТИВНИХ ФУНКЦІЙ ЛЮДИНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Тарасевич Т.Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
Loginova60@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-3860 -9909

Тарасевич Т.Ю. Правове регулювання штучного інтелекту у сфері репродуктивних функцій людини: сучасні виклики та перспективи реалізації.

У статті досліджено сучасні аспекти правового регулювання штучного інтелекту крізь призму застосування репродуктивних технологій. Зазначено, що правове регулювання штучного інтелекту здійснюється як на національному, так і міжнародному рівні. В Україні питання штучного інтелекту частково врегульовано в Законі України «Про захист персональних даних» та Концепцією розвитку штучного інтелекту 2020 року. Міжнародно-правове регулювання означеного аспекту суспільних відносин зосереджено у міжнародних актах, які мають суто рекомендаційний характер щодо характеристики штучного інтелекту, зокрема в Європейській етичній хартії Ради Європи щодо використання штучного інтелекту в судових системах. Наголошено, що на питаннях штучної репродукції, де в ролі «матері» виступає штучний інтелект. Концепт штучної репродукції передбачає широке використання штучного інтелекту, який відповідатиме за доступ кожної дитини до поживних речовин, «адаптованих до її потреб». Крім того, він передбачає, що штучний інтелект зможе стежити за розвитком дітей та сигналізувати про будь-які можливі відхилення. Зроблено висновок про те, що правове забезпечення діяльності штучного інтелекту має бути врегульовано з урахуванням дослідження ризиків використання його в різних сферах життєдіяльності суспільства на основі позитивного зарубіжного досвіду таких країн як Японія, Австралія, США. При цьому варто брати до уваги той факт, що роль штучного інтелекту у штучній репродукції відрізняється залежно від способу. Так, при процедурі екстракорпорального запліднення або штучній інсемінації штучний інтелект буде задіяний у процесі відбору яйцеклітин та сперматозоїдів, щоб збільшити відсоток можливості запліднення та зменшити ризики, пов'язані з розвитком ембріона. Розглянуто аспект встановлення граничного віку для осіб, щодо яких будуть застосовані допоміжні репродуктивні технології. Також досліджено питання можливості проведення репродуктивних технологій для осіб, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі. Наведено приклади законодавчого регулювання допоміжних репродуктивних технологій у зарубіжних країнах.

Ключові слова: права людини, штучний інтелект, репродуктивна функція, репродуктивні технології, штучна матка, робот, штучне вирощування немовлят.

Tarasevych T.Yu. Legal regulation of artificial intelligence in the sphere of human reproductive functions: current challenges and implementation prospects.

The article examines modern aspects of the legal regulation of artificial intelligence through the prism of the use of reproductive technologies. It is noted that the legal regulation of artificial intelligence is carried out both at the national and international levels. In Ukraine, the issue of artificial intelligence is partially regulated in the Law of Ukraine "On the Protection of Personal Data" and the Concept of the Development of Artificial Intelligence in 2020. The international legal regulation of this aspect of social relations is concentrated in international acts that have a purely advisory nature regarding the characteristics of artificial intelligence, in particular in the European Ethical Charter of the Council of Europe regarding the use of artificial intelligence in judicial systems. It was emphasized that on the issues of artificial reproduction, where

artificial intelligence acts as a “mother”. The concept of artificial reproduction involves the widespread use of artificial intelligence, which will be responsible for each child’s access to nutrients “adapted to its needs.” In addition, it predicts that artificial intelligence will be able to monitor the development of children and signal any possible deviations. It was concluded that the legal support of artificial intelligence should be regulated taking into account the study of the risks of its use in various spheres of life of society based on the positive foreign experience of countries such as Japan, Australia, and the USA. At the same time, it is worth taking into account the fact that the role of artificial intelligence in artificial reproduction differs depending on the method. Thus, in the procedure of in vitro fertilization or artificial insemination, artificial intelligence will be involved in the selection process of eggs and sperm in order to increase the percentage of the possibility of fertilization and reduce the risks associated with the development of the embryo. Considered aspects determination the age limit for persons to whom will apply assisted reproductive technology. Also investigated the possibility of reproductive technologies for people who are not in a registered marriage. This article gives examples of legal regulation of assisted reproductive technology in foreign countries.

Key words: human rights, artificial intelligence, reproductive function, reproductive technologies, artificial womb, robot, artificial raising of babies.

Постановка проблеми. У сфері репродуктивних прав людини відбувся науковий переворот. Одна з останніх новин приголомшила своєю креативністю та новизною. Зокрема, у грудні 2022 року компанія *EctoLife* представила першу у світі установку для штучного вирощування немовлят. Планується, що одна така установка зможе виношувати до 30 тис. немовлят у рік, а майбутні батьки зможуть спостерігати за процесом за допомогою мобільного додатку. Концепт *EctoLife* передбачає широке використання штучного інтелекту, який відповідатиме за доступ кожної дитини до поживних речовин, «адаптованих до її потреб». Крім того, він передбачає, що штучний інтелект зможе стежити за розвитком дітей та сигналізувати про будь-які можливі відхилення [1].

В Україні проблема правового регулювання штучного інтелекту гостро стоїть у сфері юриспруденції, оскільки ні в науковій доктрині, ні в чинному законодавстві немає чіткого розуміння специфіки його правового статусу та діяльності. Частково це поняття закріплено в Законі України «Про захист персональних даних» [2]. А 2020 року уряд України схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту [3]. Серед першочергових проблем, які виникають на шляху до нормального функціонування в галузі штучного інтелекту, у Концепції визначено відсутність або недосконалість насамперед правового регулювання штучного інтелекту, недосконалість законодавства про захист персональних даних та відсутність застосування таких технологій у судовій практиці. З метою правового закріплення штучного інтелекту в Україні планується масштабна співпраця з міжнародними організаціями та залучення європейського досвіду, зокрема в розробці стандартів захисту прав і свобод учасників таких відносин та Етичного кодексу використання штучного інтелекту [4].

У міжнародних актах, які мають суто рекомендаційний характер щодо характеристики штучного інтелекту, відображено принципи роботи зі штучним інтелектом у судових системах – Європейська етична хартія Ради Європи щодо використання штучного інтелекту в судових системах [5]. Також у цій сфері було створено Технічний комітет із штучного інтелекту SC N 42 у рамках Міжнародної організації зі стандартизації, що розробляє практики, проєкти та доповіді [6].

Як бачимо, поширення штучного інтелекту в Європі набирає дедалі більших обертів [7]. Дуже скоро людина не зможе уявити своє життя без використання технологій штучного інтелекту. Як наголошує Ю. Тюря, «використання таких технологій дозволяє підвищити ефективність та продуктивність будь-яких процесів, сприяє зміцненню конкурентоспроможності європейської промисловості та поліпшує добробут громадян» [8, с. 145]. З огляду на це, правове регулювання в сфері використання технологій штучного інтелекту знаходиться на стадії становлення та початкового розвитку.

Стан опрацювання. Серед наукових джерел, які стали важливою базою для цього дослідження, передусім є праці відомих вітчизняних юристів, які займалися питанням репродуктивних технологій, особливо таких вчених, як М. Менджул, С. Булеца, Б. Островська, О. Шрамова, О. Харитонова, Я. Триньова, І. Онищук, Є. Щербина, К. Гердова та інших науковців. Крім того, дослідження процедури застосування штучного інтелекту у сфері репродуктивних функцій людини з огляду на їх правове регулювання досі залишається актуальним питанням.

Метою статті є визначення сутності та проблематики питання правового регулювання штучного інтелекту на основі позитивного зарубіжного досвіду. Крім цього, слід визначити норми міжнародного права, що регулюють питання штучного інтелекту у сфері репродуктивних функцій людини, і про-

аналізувати законодавство України щодо застосування використання технологій штучного інтелекту в медицині.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що сучасні інноваційні технології впроваджуються поступово у всі сфери життєдіяльності людини. Навіть у судовому розгляді застосовують технології відеозв'язку, електронний обіг [9]. В інформаційному просторі жваво обговорюють питання розгляду справи ІТ-суддею. Вчені з Університетського коледжу Лондона та Університету Шеффілда створили «комп'ютерного суддю», який може передбачати рішення Європейського суду з прав людини з точністю до 79 %. Розроблений алгоритм бере до уваги не тільки законні докази, а й моральний бік. «Комп'ютерний суддя» аналізує текст справи, використовуючи «алгоритм машинного навчання» [10].

У Японії, наприклад, ще 2016 року на засіданні державної комісії з інтелектуального права було прийнято рішення розпочати розробку нормативних документів щодо захисту авторських прав на продукти творчої діяльності, створені штучним інтелектом. Тоді як законодавством Австралії передбачено, що твір, який з'явився на світ завдяки участі комп'ютера, не може захищатись авторським правом, оскільки його не створено людиною. Бюро із захисту авторських прав США в одному з рішень зазначило, що зареєструє оригінальну авторську роботу тільки за умови, що її було створено людиною, адже авторське право захищає лише плоди інтелектуальної праці, основами яких є творчі здібності розуму людини (див.: [11]).

Окрім того, актуальність у визначенні ролі штучного інтелекту у правовідносинах та вирішення питання про правосуб'єктність зросла із застосуванням таких технологій у медичних цілях. Тож заслуговує на увагу, з погляду правового регулювання, питання штучної репродукції, де в ролі «матері» виступає штучний інтелект.

Варто зазначити, що далеко не у всіх країнах легалізовано штучне материнство, а відсутність міжнародного акта (насамперед рекомендацій) може надалі породити колізії під час вирішення суперечок у сімейному праві. Зокрема, досі актуальним є питання про юридичну відповідальність штучного інтелекту: чи можемо притягнути до відповідальності «систему програм»?

Що стосується ролі штучного інтелекту в сурогатному материнстві, то у правовій доктрині немає єдиної думки. Чимало праць присвячено штучній репродукції і, відповідно, правовим питанням встановлення материнства і батьківства, а також визначенню міжнародно-правового статусу ембріона.

У науковій літературі розглянуто аспекти визначення правосуб'єктності штучного інтелекту, правове регулювання штучного материнства, штучного інтелекту залежно від виконуваних ним функцій.

Штучний інтелект став супутником практично кожної людини на землі. Його застосовують у всіх сферах життєдіяльності – від найлегшої схеми алгоритмів аж до електронного «мозку», що розвивається. Особливо штучний інтелект змінив роботу в медицині деяких країн: він працює на операціях, апаратах підтримки життя тощо. На переконання вчених, існує чотири **способи застосування штучного інтелекту в медицині:** діагностика, розробка ліків, персоналізація лікування та редагування генів [12].

Із цього приводу постає питання: «Як врегулювати діяльність штучного інтелекту і чи можливо застосувати до регулювання цієї діяльності інститут правосуб'єктності?».

Правова доктрина не дає однозначної відповіді на це запитання, кожен юрист дотримується своєї думки щодо правового статусу штучного інтелекту.

Щодо трактування поняття «штучний інтелект», то його визначають як «здатність машин симулювати розум та імітувати людські когнітивні здібності, тобто збирати й адаптувати зовнішні дані, а на їх основі навчатися ухвалювати рішення та робити висновки, як могла би людина» [13]. Особливо варто звернути увагу на здатність до самонавчання й ухвалення рішень без вбудованих алгоритмів – таке формулювання має різні інтерпретації та не дає чіткого розуміння меж діяльності штучного інтелекту [14]. Виходячи з такого визначення, штучний інтелект призначений для виконання певних завдань, поставлених уже в алгоритм технологічних рішень.

Правосуб'єктність штучного інтелекту – одна з обговорюваних тем у юридичному співтоваристві. Передусім зауважимо, що правосуб'єктність – це здатність особи виступати суб'єктом права. Іноземний дослідник Тім Малган зазначає, що існує кілька основних підходів до визначення правосуб'єктності штучного інтелекту: концепція виключної правосуб'єктності, що передбачає надання статусу суб'єкта права лише людині; концепція мінімальної інклюзивності – штучний інтелект можна розглядати як автономний агент; концепція помірної інклюзивності – штучний інтелект як автономний агент або правоздатний агент, який не має правосуб'єктності; концепція повної інклюзивності – визнає штучний інтелект особою із правосуб'єктністю, аналогічною людській [14].

Утім штучний інтелект при функціонуванні та реалізації своєї діяльності може завдати шкоди особам, суспільним відносинам. Як відомо, загальноправовий підхід, визнаний усім світовим співтовариством, говорить, що збитки, завдані незаконними діями інших, мають бути відшкодовані правопорушником або особою, відповідальною за дії порушника. Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист та відшкодування збитків для жертв грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права прийнято Резолюцією 60/147 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 2005 р. [15].

Оскільки на сьогодні штучний інтелект на законодавчому рівні не визнається суб'єктом правовідносин, то відповідальність за його дії має брати на себе особа, під керівництвом якої було вчинено ті чи інші дії [16].

Водночас питання юридичної відповідальності штучного інтелекту не вирішується так однозначно. Залежно від виду юридичної відповідальності різняться й підходи про наділення штучного інтелекту правосуб'єктністю. Наведемо одну з думок щодо необхідності наділення штучного інтелекту правосуб'єктністю. Якщо ми розмірковуємо про цивільно-правову чи деліктну відповідальність, то за умови самостійного ухвалення рішення без участі людини, до штучного інтелекту можуть бути застосовні загальні положення про цивільну відповідальність. Однак у випадку з інститутом кримінальної чи адміністративної відповідальності такий підхід не може застосовуватися, оскільки для реалізації цих інститутів необхідно усвідомлену поведінку (зокрема визначення об'єктивної сторони злочину). Ці міркування є дискусійними.

А втім, не варто забувати про таку характеристику штучного інтелекту як самонавчання, що передбачає наявність у нього функцій людського мозку, який відповідає за пам'ять, аналіз та розуміння отриманої інформації. У зв'язку із цим говорити про його неможливість зрозуміти неправомірність своїх дій буде не зовсім правильно, оскільки штучний інтелект у процесі самонавчання може пізнати тонкощі законодавства. Водночас сьогочасні можливості штучного інтелекту на «самонавчання» не дають підстав однозначно стверджувати про наявність свідомості та її співвідношення з людською свідомістю, інтелектом та самосвідомістю.

Навіть якщо за умови наявності певної міри розумової можливості і свідомості штучний інтелект буде близьким до людської свідомості, визначити результат діяльності штучного інтелекту як результат людської праці некоректно, оскільки штучний інтелект не керується чуттєво-емоційною категорією свідомості.

Отже, питання про правосуб'єктність та відповідальність штучного інтелекту досі є відкритим у юриспруденції. Наука та законодавство не дають чіткого уявлення про правосуб'єктність штучного інтелекту. Навіть більше, вчені не хочуть надавати штучному інтелекту правоздатність, тому що це відкриє «скриньку Пандори», враховуючи визнання можливості порушення прав штучного інтелекту.

А втім, у колі правознавців уже визначено можливі напрями розробки правового регулювання діяльності штучного інтелекту. Так, у доповіді, розробленій у Стенфордському університеті, запропоновано варіанти таких напрямів до 2030 року, серед яких, зокрема, визначення способу накопичення знань у сфері штучного інтелекту на рівнях управління [17].

Юрист, експерт трудового права Метью У. Шерер у науковій роботі зазначає про можливості ефективного правового регулювання та застосування штучного інтелекту при використанні різних механізмів, наприклад, механізмів деліктної відповідальності [18].

Правове забезпечення діяльності штучного інтелекту має бути врегульовано з урахуванням дослідження ризиків використання його в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Штучне виношування ембріона (штучне материнство) – актуальне питання медичної науки і генетики. Як було зауважено раніше, у наукових працях не порушується проблематика ролі штучного інтелекту в сурогатному материнстві, проте в правовій доктрині вже склалися визначення міжнародно-правового статусу ембріона [19].

Існує два основні підходи до визначення правового статусу ембріона. По-перше, ембріоном визнають суб'єкт права, прирівняний до людини. По-друге, розглядають як об'єкт права: або річ, або частину організму матері, тобто орган і тканину людини [20].

Першу думку підкріплюють наявними передумовами нормативного регулювання статусу ембріона в міжнародних актах та національних законодавствах. Так, у Декларації прав дитини встановлено обов'язки щодо захисту ембріона, однак немає визнання правосуб'єктності ембріона з моменту зачаття [21].

Щоправда, законодавство окремих країн засвідчує проблему визначення правосуб'єктності ембріона. Наприклад, за законодавством Швейцарії [22] ембріон належить до генетичного засобу людини,

а в Конституціях Ірландії [23] та Словацької Республіки [24] закріплено декларацію про життя ембріона.

Отже, при визначенні на національному рівні ролі штучного інтелекту в штучній репродукції та виношуванні ембріона варто звертати увагу на специфіку визначення правового статусу ембріона в законодавстві.

У світовій історії та науці вже мало місце практичне застосування технологій у галузі штучного виношування ембріона. Так, уперше інкубатори для недоношених немовлят з'явилися в 1880-х у Парижі [25].

У 1960 р. почалися експерименти щодо створення таких інкубаторів, які б виконували функції справжньої матки. Проте в експериментах брали участь не людські ембріони, а тварини. На сьогодні статистика ембріонів, які виношувалися в інкубаторах, невтішна [26].

Зараз можемо говорити про прорив – створення наближеної моделі до штучної матки. У Філадельфії в одному зі шпиталів вдалося виростити кілька здорових ягнят [27]. Сам інкубатор був пластиковою конструкцією у вигляді мішка з рідиною всередині, у якому також знаходився контур, що проводив кисень, і додаткові трубки для забезпечення ембріона важливими речовинами та бактеріями.

Загалом сучасній медицині відомі різні способи штучної репродукції: екстракорпоральне запліднення (ЕКО); штучна інсемінація; збереження гамет чи ембріонів; редагування геному тощо. Водночас варто відзначити більший відсоток ймовірності вагітності за використання способів штучної репродукції, оскільки до запліднення відбувається огляд яйцеклітин та сперматозоїдів: залишаються лише «працюючі», а пошкоджені відсіваються.

Роль штучного інтелекту у штучній репродукції відрізняється залежно від способу. Так, при процедурі екстракорпорального запліднення або штучній інсемінації штучний інтелект буде задіяний у процесі відбору яйцеклітин та сперматозоїдів, щоб збільшити відсоток можливості запліднення та зменшити ризики, пов'язані з розвитком ембріона. При процедурі ЕКО вже проводиться процедура NGS (Next Generation Sequencing), яка полягає в генетичному скануванні ембріонів перед імплантацією. Тож роль, покладена на штучний інтелект, – відбір клітин та запліднення – важлива для майбутніх батьків, тому збільшено відповідальність за проведення процесу. Через це така діяльність штучного інтелекту потребує відповідного правового регулювання, якого нині немає.

До того ж постає питання про допустимість втручання у клітини, що становлять геном: яйцеклітини та сперматозоїди. Відповідно до Конвенції про захист прав людини та біомедицину «втручання, що має на меті змінити геном людини, може бути здійснено лише у профілактичних, діагностичних чи терапевтичних цілях і лише в тому випадку, якщо воно не спрямоване на внесення змін до геному спадковості» [28]. Однак втручання зі сторони штучного інтелекту не гарантує право, регульоване цією нормою, радше навпаки, діяльність буде спрямована на виявлення патологій, але «відкидання особливостей» також можливе.

Отже, ембріон може бути позбавлений особливостей розумового розвитку та фізичних особливостей. Наприклад, внаслідок відбору клітин дитина перестане бути вродженим музичним генієм або в неї зміниться колір очей чи волосся. Тому така діяльність штучного інтелекту безпосередньо порушує норми міжнародного права.

На додаток до проблеми правового позначення ролі штучного інтелекту в методах репродукції невирішеним є питання про правовідносини між суб'єктами за допомогою штучних методів репродукції. Деякі питання застосування допоміжних репродуктивних технологій потребують законодавчого врегулювання. Сьогодні не в усіх країнах є нормативно-правові акти, які регулюють відносини в галузі охорони репродуктивних прав. Щоправда, законодавство Великобританії [29], деяких штатів Австралії та США регулює таку методику допоміжних репродуктивних технологій як сурогатне материнство. А втім, правовідносини при використанні репродуктивних технологій на законодавчому рівні належно не врегульовані, зокрема це стосується і врегулювання штучного інтелекту у репродукції.

Штучна мати складається з двох складових: інкубатора та програми, яка здійснює контроль за розвитком ембріона. У контексті розгляду питання правового регулювання штучної матері, варто акцентувати на двох варіантах структури штучного інтелекту та його роботи в пологових будинках [1].

Нехай штучний інтелект вбудований в інкубатор з виношування ембріона і є мінімальним набором комплексних алгоритмів. Така практика в батьківських будинках поширена у всіх розвинених країнах та у приватних клініках України. У цьому випадку штучний інтелект є примітивним алгоритмом, який задається і регулюється вручну спеціалістами організації. Програма стежить за процесом розвитку,

постачає необхідні речовини та вітаміни, проте при найменших змінах, що відбуваються в організмі, який розвивається, подається сигнал і викликається лікар.

Отже, правосуб'єктністю такий штучний інтелект володіти не може точно, оскільки не виконує дій самостійно. Його роль примітивна: дотримання заданого простого алгоритму. У цьому варіанті юридичну відповідальність за правильний розвиток ембріона нестиме медичний фахівець (фізична особа).

Другий варіант ролі штучного інтелекту у штучній репродукції можна лише уявити. На сьогодні штучний інтелект не має таких функцій, щоб повністю замінити участь людини, зокрема відсутнє самонавчання.

Штучний інтелект самостійно сканує ембріон, проводить огляд за його розвитком без втручання медичного фахівця, постачає за потреби поживні речовини, що знаходяться в окремому контейнері. Тобто, по суті, штучний інтелект виконує роль сурогатної матері, оскільки виношування ембріона відбувається в його екосистемі.

Така ситуація діяльності штучного інтелекту породжує питання про його правосуб'єктність та юридичну відповідальність. Штучний інтелект самостійно виконує всі дії в процесі виношування ембріона, а людина лише постачає поживні речовини в контейнер, що ще не свідчить про ухвалення самостійних рішень штучним інтелектом. Водночас можна вести мову про якесь розширення функцій штучного інтелекту в процесі виношування ембріона, але все ж таки відповідальним буде медичний працівник, під керівництвом якого «працює» штучний інтелект.

Тож підсумуймо. Застосування штучного інтелекту у використанні методів штучної репродукції поступово входить у практику медичних установ. Використання такої технології сприятиме ефективному запліднення і в перспективі – виношуванню ембріона. Також у медицині розробляється та поступово впроваджується інкубатор з інноваційними технологіями – із програмою штучного інтелекту.

Водночас невирішеними досі є важливі питання щодо правосуб'єктності та юридичної відповідальності штучного інтелекту. Не варто забувати про можливість зміни генотипу при використанні в методах репродукції програм штучного інтелекту з відбору клітин. На наш погляд, законодавцю варто звернути увагу на цілеспрямований розвиток інституту інноваційних технологій у медицині та необхідність їх правового регулювання. Передусім це стосується цілей застосування штучного інтелекту та можливості застосування механізмів державного управління для ефективного врегулювання правосуб'єктності й відповідальності штучного інтелекту.

Міжнародні норми не повною мірою регулюють інтереси суспільства при застосуванні геномних технологій та штучного інтелекту. У таких актах йдеться про неправомірність втручання у геном людини під час внесення змін у геном спадковості. Однак ця норма вже стає предметом дискусії, а за умови розвитку й розширення діяльності штучного інтелекту чітко постане питання про те, чи порушує це права людини чи ні.

Список використаних джерел:

1. Вирішення проблеми з народжуваністю: у мережі з'явився концепт штучної матки, здатної «виносити» 30 тисяч дітей. *ZN.ua*. 2022. 13 груд. URL: https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/virishennja-problemi-z-narodzhuvanistju-u-merezhi-zjavivsja-kontsept-shtuchnoji-matki-zdatnoji-vinositi-30-tisjach-ditej.html (дата звернення: 15.12.2022).
2. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 15.12.2022).
3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 15.12.2022).
4. Токарєва К. С. Особливості правового регулювання штучного інтелекту в Україні. *Юридичний вісник*. 2021. № 3 (60). URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2021/3-60/23.pdf (дата звернення: 15.12.2022).
5. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3–4 December 2018). URL: https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c (viewed on 15.12.2022).

6. Artificial intelligence ISO/IEC JTC 1/SC 42. URL: https://www.iso.org/committee/6794475.html (дата звернення: 15.12.2022).
7. Городиський І.М. Тенденції розвитку правового регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі. *ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні:* зб. матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17 листоп. 2017 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 51–57.
8. Тюря Ю. Правове регулювання використання штучного інтелекту на основі європейського підходу. *Знання європейського права*. 2022. № 2. С. 141–145.
9. Голубєва Н.Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 204 с.
10. Робот-суддя. *Закон і Бізнес*. 2017. 25 лют. – 3 берез. URL: https://zib.com.ua/ua/print/127739-kompyuterniy_suddya_peredbachae_rishennya_espl_z_tochnistyu_.html (дата звернення: 15.12.2022).
11. Кривецький О. До проблеми правового регулювання штучного інтелекту. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3728:do-problemipravovogo-regulyuvannya-shtuchnogointelektu&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 15.12.2022).
12. Застосування штучного інтелекту в медицині (4 способи). *FutureNow*. 2019. 25 жовт. URL: https://futurenow.com.ua/zastosuvannya-shtuchnogo-intelektu-v-medytsyni-4-osnovni-sposoby/ (дата звернення: 15.12.2022).
13. Даниленко Ю. Від Ш до І: що таке штучний інтелект та як він трансформує світ. *PEKA. MEDIA***.** 2022. 1 лют. URL: https://speka.media/ai/vid-s-doi-shho-take-stucnii-intelekt-ta-yak-vin-transformuje-svit-xv7039#klyucovi-gravci-rinku-si-kompaniyi (дата звернення: 15.12.2022).
14. Mulgan T. Corporate Agency and Possible Futures. *SpringerLink.* 2018. 3 May. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-018-3887-1 (viewed on 15.12.2022).
15. Резолюція 60/147 Генеральної Асамблеї від 16.12.2005. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_r.pdf (дата звернення: 15.12.2022).
16. Cerka P., Grigiene J., Sirbikyte G. Liability for Damages Caused by Artificial Intelligence. *Computer Law & Security Review*. 2015. № 31 (3). С. 376–389.
17. Artificial Intelligence and Life in 2030: One Hundred Year Study on Artificial Intelligence. 2016. Stanford University. URL: https://cra.org/ccc/wpcontent/uploads/sites/2/2016/09/ai_100_report_0916fnl_single.pdf (viewed on 15.12.2022).
18. Scherer Matthew U. Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*. 2015. Vol. 29, No. 2. URL: https://ssrn.com/abstract=2609777 (viewed on 15.12.2022).
19. Байрачна Л.К., Микитенко К.А. Щодо питання правового статусу ембріона: національний та міжнародний досвід. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 16–21. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v5_2021/4.pdf (дата звернення: 15.12.2022).
20. Островська Б.В. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики: монографія. Київ: Логос, 2019. 604 с.
21. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.12.2022).
22. Федеральна конституція Швейцарської конфедерації від 18.04.1999. URL: http://www.ditext.com/swiss/constitution.html (дата звернення: 15.12.2022).
23. Конституция Ирландии (Ирландской Республики) от 29 декабря 1937 г. *Конституции государств Европы:* сборник. Москва: Норма, 2001.
24. Constitution of the Slovak Republic 1992. https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf (viewed on 15.12.2022).
25. Щербина Є.М., Гердова К.О. Правовий статус ембріона людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 6, т. 3. С. 36–40.
26. Шрамова О.С. Справа про початок людського життя. *Кримінальне право та кримінологія. Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 320–324.
27. Недоношених ягнят вперше виходили у штучній матці. *BBCNews*. 2017. 26 квіт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-39717760 (дата звернення: 15.12.2022).

28. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину: міжнар. док. від 04.04.1997 / Рада Європи. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text (дата звернення: 20.12.2022).
29. Human Fertilisation and Embryology Act (1990). URL: https://embryo.asu.edu/pages/human-fertilisation-and-embryology-act-1990 (viewed on 15.12.2022).